

Λογοτεχνία και Εφηβεία
Πορτρέτα εφήβων στον δρόμο για την ενηλικίωση
Η ερωτική αφύπνιση και η συγκρότηση της ταυτότητας

Διδακτική πρόταση

Αλέξανδρος Παπαδιαμάντης, «Όνειρο στο κύμα»
Ο λόγος ανάγκη της ψυχής, Γ΄ Γυμνασίου, σσ. 203-209
Ο λόγος ανάγκη της ψυχής, Γ΄ Γυμνασίου, βιβλίο Εκπαιδευτικού, σσ.151-152

Δείκτες Επιτυχίας Οι μαθητές/-τριες:	Δείκτες Επάρκειας
1. Να εντοπίζουν επεισόδια ή σκηνές σε ένα αφηγηματικό κείμενο. Να κατανοούν το γεγονός ότι στα λογοτεχνικά κείμενα η πλοκή δεν συμπίπτει πάντοτε με τη γραμμική εξέλιξη μιας ιστορίας.	A. διαχωρισμός και παρουσίαση επεισοδίων ή σκηνών σε ένα αφηγηματικό κείμενο B. τι είναι πλοκή και τρόποι εξέλιξής της. Η πλοκή δεν συμπίπτει πάντοτε με τη γραμμική εξέλιξη μιας ιστορίας (αναχρονίες, «παράλληλες» ιστορίες, εγκιβωτισμένες αφηγήσεις)
2. Να αναγνωρίζουν το αντικείμενο του αφηγείσθαι –το πρόσωπο και το πράγμα– που καθορίζει και τον τύπο της αφήγησης.	A. διάκριση του προσώπου για το οποίο γίνεται λόγος στα κείμενα: πρωτοπρόσωπη αφήγηση («ομοδιηγητική» ή «αυτοδιηγητική»), τριτοπρόσωπη αφήγηση («ετεροδιηγητική») B. διάκριση, αντιστοίχως, του πράγματος που αποτελεί αντικείμενο της αφήγησης: αφήγηση γεγονότων ή αφήγηση σκέψεων-συναισθημάτων
3. Να ξεχωρίζουν τις βασικές λειτουργίες σε ένα αφηγηματικό κείμενο (ποιος «βλέπει», ποιος «μιλάει», τι «λέει», πώς το «λέει») και να είναι σε θέση να διακρίνουν τους κύριους τρόπους εστίασης και απόδοσης του λόγου των προσώπων και του περιεχομένου σε κάθε αφήγημα.	A. εστίαση (ποιος «βλέπει»: ο αφηγητής ή τα πρόσωπα) και συναφείς τρόποι εστίασης: «μηδενική» εστίαση (=παντογνώστης αφηγητής), «εσωτερική» εστίαση, πολλαπλή εστίαση B. φωνή (ποιος «μιλάει»: ο αφηγητής ή τα πρόσωπα) και τρόποι απόδοσης του λόγου: ευθύς λόγος, πλάγιος λόγος, ελεύθερος πλάγιος λόγος (ο λόγος του προσώπου ακούγεται μέσω του αφηγητή) Γ. πώς αφηγείται γεγονότα ή εκφράζει σκέψεις και συναισθήματα (στη δεύτερη περίπτωση ο τύπος λόγου είναι, συχνά, ο εσωτερικός μονόλογος ή ο ελεύθερος πλάγιος λόγος)
4. Να κατανοούν τη μη γραμμικότητα του αφηγηματικού χρόνου και τη σημασία των αναχρονιών (ο αφηγηματικός χρόνος δεν είναι πάντοτε γραμμικός)	A. αναγνώριση και παρουσίαση στα κείμενα της διαφοράς ανάμεσα σε «χρόνο της δράσης» - «χρόνο της αφήγησης» B. παρουσίαση αφηγηματικών τεχνικών που συνδέονται με τον χρόνο, είτε «της δράσης» (επιτάχυνση, επιβράδυνση, επαναληπτικότητα) είτε «της αφήγησης» (αναδρομική αφήγηση, προοικονομία, «πάγωμα» του χρόνου) Γ. παρουσίαση παραδειγμάτων σε λογοτεχνικά αφηγήματα με εστίαση σε θέματα αφηγηματικού χρόνου
5. Να κατανοούν μέσα από τη λογοτεχνία τον κόσμο των μικρών και τον κόσμο των μεγάλων και να τους αντιπαραβάλλουν: σχέσεις / αντιθέσεις της παιδικής και της ενήλικης ματιάς	A. Παρουσίαση ομοιοτήτων και διαφορών ανάμεσα στην παιδική και την ενήλικη αντίληψη του κόσμου B. Αντιπαραβολή της σχολικής ζωής σήμερα με παλαιότερες μορφές σχολικής ζωής Γ. Παρουσίαση διλημμάτων ή προβληματισμών που ανακύπτουν κατά την εφηβεία και αποτελούν μέρος της διαδικασίας για τη συγκρότηση ταυτότητας, στον δρόμο προς την ενηλικίωση

Εμφάσεις:

Λογοτεχνικός γραμματισμός: αναχρονία, πρωτοπρόσωπη αφήγηση – ομοδιηγητικός- αυτοδιηγητικός αφηγητής, εστίαση, χρόνος δράσης και χρόνος αφήγησης, αφηγηματικοί τρόποι, εκφραστικά μέσα

Θεματική / Αξιακό περιεχόμενο: παιδική και ενήλικη αντίληψη του κόσμου (παρελθόν και παρόν πρωταγωνιστή), ευτυχισμένη εφηβεία vs μίζερη ωριμότητα

Ενδεικτική/Προτεινόμενη πορεία διδασκαλίας:**I. Εισαγωγή:**

- 1. Γνωριμία με τον πεζογράφο και το έργο του:** Παρουσίαση του παρακάτω αυτοβιογραφικού σημειώματος, καθώς και της γενικής αποτίμησης του έργου του από τον ιστότοπο της Εταιρείας Παπαδιαμαντικών Σπουδών: <https://www.papadiamantis.net/aleksandros-papadiamantis/meletes/vivliografia> ή παρακολούθηση της σύντομης ταινίας «**ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ-ΛΥΚΕΙΟ-ΒΙΟΓΡΑΦΙΕΣ ΔΗΜΙΟΥΡΓΩΝ-Α.ΠΑΠΑΔΙΑΜΑΝΤΗΣ**», Υπουργείου Πολιτισμού της Ελλάδας. <https://www.youtube.com/watch?v=pGJd2yZfvGw>

Αυτόβιογραφικό Αλεξάνδρου Παπαδιαμάντη

Τò σύντομο βιογραφικό που έφτιαξε ο ίδιος ο πεζογράφος για τόν έαυτό του κατά παράκληση του Γιάννη Βλαχογιάννη αναφέρει ότι:

Έγεννήθην εν Σκιάθω τῆ 4ῃ Μαρτίου 1851. Έβγῆκα ἀπὸ τὸ Ἑλληνικὸν Σχολεῖον εἰς τὰ 1863, ἀλλὰ μόνον τῷ 1867 ἐστάλην εἰς τὸ Γυμνάσιον Χαλκίδος, ὅπου ἤκουσα τὴν Α΄ καὶ Β΄ τάξιν. Τῆ Γ΄ ἐμαθήτευσα εἰς Πειραιᾶ, εἶτα διέκοψα τὰς σπουδὰς μου καὶ ἔμεινα εἰς τὴν πατρίδα. Κατὰ τὸν Ἰούλιο τοῦ 1872 ἐπῆγα εἰς τὸ Ἅγιον Ὅρος χάριν προσκυνήσεως, ὅπου ἔμεινα ὀλίγους μῆνας. Τῷ 1873 ἦλθα εἰς Ἀθήνας καὶ ἐφοίτησα εἰς τὴν Δ΄ τοῦ Βαρβακείου. Τῷ 1874 ἐνεγράφην εἰς τὴν Φιλοσοφικὴν Σχολὴν ὅπου ἤκουσα κατ' ἐκλογὴν ὀλίγα μαθήματα φιλολογικά, κατ' ἴδιαν δὲ ἠσχολούμην εἰς τὰς ξένας γλώσσας.

Μικρὸς ἐζωγράφιζα Ἅγιους, εἶτα ἔγραφα στίχους, κι ἐδοκίμαζα νὰ συντάξω κωμωδίας. Τῷ 1868 ἐπεχείρησα νὰ γράψω μυθιστόρημα. Τῷ 1879 ἐδημοσιεύθη ἡ «Μετανάστις» ἔργον μου, εἰς τὸν «Νεολόγον» Κωνσταντινουπόλεως. Τῷ 1881 ἐν θρησκευτικὸν ποιημάτιον εἰς τὸ περιοδικὸν «Σωτῆρα». Τῷ 1882 ἐδημοσιεύθησαν «Οἱ Ἐμποροὶ τῶν ἐθνῶν» εἰς τὸ «Μὴ χάνεσαι». Ἀργότερα ἔγραψα περὶ τὰ ἑκατὸν διηγήματα, δημοσιευθέντα εἰς διάφορα περιοδικὰ καὶ ἔφημερίδες. Α.Π.

<https://www.papadiamantis.net/aleksandros-papadiamantis/viografika>

- 2. Τίτλος:** Οι μαθητές/-τριες σχολιάζουν τον τίτλο «Όνειρο στο κύμα» και διατυπώνουν υποθέσεις για το περιεχόμενο του κειμένου.

Όνειρο: α) σειρά από φανταστικές παραστάσεις, συναισθήματα ή αισθήματα που δημιουργούνται στη συνείδηση κατά τη διάρκεια του ύπνου

β) δημιούργημα της φαντασίας κάποιου, εξιδανικευμένο και πολύ επιθυμητό¹

- 3. Ανάγνωση του εισαγωγικού σημειώματος και στη συνέχεια του κειμένου από τον/την εκπαιδευτικό.** Εναλλακτικά μπορούν να ακούσουν το διήγημα από τους πιο κάτω συνδέσμους: <https://www.youtube.com/watch?v=XHZXnhn-eYo> ή <https://www.youtube.com/watch?v=-iZ-7FgikJc>.

¹ [https://www.greek-](https://www.greek-language.gr/greekLang/modern_greek/tools/lexica/triantafyllides/search.html?lq=%CF%8C%CE%BD%CE%B5%CE%B9%CF%81%CE%BF&dq=)

[language.gr/greekLang/modern_greek/tools/lexica/triantafyllides/search.html?lq=%CF%8C%CE%BD%CE%B5%CE%B9%CF%81%CE%BF&dq=](https://www.greek-language.gr/greekLang/modern_greek/tools/lexica/triantafyllides/search.html?lq=%CF%8C%CE%BD%CE%B5%CE%B9%CF%81%CE%BF&dq=)

Οι μαθητές/-τριες εκφράζουν συναισθήματα, σκέψεις και εντυπώσεις που τους προκάλεσε η ανάγνωση.

4. **Αξιοποίηση γλωσσarium για υποβοήθηση των μαθητών (βλέπε Παράρτημα, σσ. 13-14).**
5. **Ανάκληση προηγούμενης γνώσης σχετικά με το κειμενικό είδος του διηγήματος και των χαρακτηριστικών του.**

Διήγημα: Σύντομο πεζό μυθοπλαστικό έργο, στο οποίο η δράση, οι σκέψεις και ο διάλογος των προσώπων οργανώνονται σε ένα έντεχνο σχήμα πλοκής. Το διήγημα διαφέρει από το μυθιστόρημα, ως προς το μέγεθος. Η περιορισμένη έκτασή του συνεπάγεται διαφορές τόσο στην επενέργεια της ιστορίας όσο και στην επιλογή του θεματικού υλικού από τον διηγηματογράφο, ο οποίος εισάγει έναν περιορισμένο αριθμό προσώπων, δεν έχει την ευχέρεια να κάνει μια άνετη ανάλυση και εκτενή σκιαγράφηση των χαρακτήρων και δεν είναι σε θέση να αναπτύξει ένα κοινωνικό περιβάλλον με την ίδια πυκνότητα και εξίσου λεπτομερειακά όσο ένας μυθιστοριογράφος. Υπάρχουν διηγήματα μακροσκελή (π.χ. τα διηγήματα του Γ. Βιζυηνού) και διηγήματα σύντομα.²

6. **Οι μαθητές/-τριες καλούνται, σε μια πρωτοβάθμια πρόσληψη, να εντοπίσουν τον χρόνο, τον χώρο και τα βασικά πρόσωπα.**

Χρόνος: Παρόν – Παρελθόν (187...). Τα γεγονότα καλύπτουν ένα χρονικό διάστημα δώδεκα χρόνων περίπου (Το καλοκαίρι του 187... ο πρωταγωνιστής ήταν 18 ετών και τώρα που εξιστορεί τα γεγονότα είναι άνω των 30).

Χώρος: Υπαίθριο περιβάλλον, παραθαλάσσια όρη, κρημνώδης ακτή, Μονή Ευαγγελισμού (παραπέμπουν στο νησί Σκιάθος)

Κύρια πρόσωπα: αφηγητής (βοσκόπουλο/δικηγόρος), Μοσχούλα

7. **Ακολουθώς, καλούνται να παρατηρήσουν τους αστερίσκους και να διαχωρίσουν το κείμενο σε σκηνές, δίνοντας και έναν τίτλο στην κάθε μία.* (Δείκτης 1Α)**

- 1η σκηνή: «Ήμην πτωχόν βοσκόπουλον...ευεργέτην.» → Το φτωχό βοσκόπουλο μορφώνεται και γίνεται βοηθός δικηγόρου (ταυτότητα πρωταγωνιστή).
- 2^η σκηνή: «Η τελευταία χρονιά... πετμέζι.» → Ο νεαρός βοσκός γνωρίζει τη Μοσχούλα.
- 3^η σκηνή: «Μίαν εσπέραν... κι ελούετο...» → Το βοσκόπουλο απολαμβάνει τη θάλασσα και βλέπει τη Μοσχούλα να λούζεται γυμνή.
- 4^η σκηνή: «Την ανεγνώρισα... τα επίγεια» → Ο βοσκός απολαμβάνει το «όνειρο».
- 5^η σκηνή: «Και πάλιν ... το ταλαίπωρον ζών;» → Το αναπάντεχο βέλασμα της κασίκας.
- 6^η σκηνή: «Δεν ηξεύρω αν... το ίδιον το όνειρόν του» → Η Μοσχούλα συνειδητοποιεί ότι έχει εκτεθεί, κινδυνεύει και το βοσκόπουλο προσπαθεί να τη διασώσει.
- 7^η σκηνή: «Η Μοσχούλα έζησε ...βοσκός εις τα όρη» → Ο πνιγμός της κασίκας και η διάσωση της γυμνής Μοσχούλας ως ανάμνηση από το παρελθόν.

* **Μπορεί να αξιοποιηθεί ο πίνακας στο Παράρτημα (σσ. 15-16), στον οποίο παρουσιάζονται, εκτός από τις σκηνές, και το **πράγμα** που αποτελεί το αντικείμενο της αφήγησης (αφήγηση γεγονότων ή αφήγηση σκέψεων-συναισθημάτων).** (Δείκτης 2B)

² ΟΑΠ, ΥΠΠ, (2017). *Γλωσσarium Λογοτεχνικών Όρων*, σ.12:
http://archeia.moec.gov.cy/sm/281/glossario_logo_oron_anath.pdf

II. Επεξεργασία - Εμβάθυνση:

1. α) Εντοπίστε στην 1^η σκηνή το γραμματικό πρόσωπο των ρημάτων. Τι παρατηρείτε; Ποιο πρόσωπο μας λέει την ιστορία; (Δείκτης 2Α)

Ο αφηγητής μιλά στο α΄ γραμματικό πρόσωπο (π.χ. «Ήμην», «δεν ήξευρα», «εγεύθην», «έβλεπα», «εγύμναζα»), συνεπώς η αφήγηση είναι πρωτοπρόσωπη. Εξιστορεί τη δική του προσωπική ιστορία, άρα είναι και ο πρωταγωνιστής της ιστορίας (ομοδιηγητικός-αυτοδιηγητικός), γεγονός που προσδίδει στην αφήγησή του εξομολογητικό και προσωπικό τόνο.

Ομοδιηγητικός αφηγητής: Είναι ο αφηγητής που επιφορτίζεται: Άλλοτε α) με την αφήγηση της κύριας ιστορίας, ως κεντρικός ήρωας, η οποία αποτελεί και την προσωπική του ιστορία (αυτοδιηγητική αφήγηση, π.χ. στα αυτοβιογραφικά κείμενα), άλλοτε β) με την αφήγηση μιας ιστορίας στην οποία λαμβάνει μέρος ως δευτερεύον πρόσωπο και άλλοτε γ) ως μάρτυρας /θεατής. ΚΡΙΤΗΡΙΟ ΚΑΤΗΓΟΡΙΟΠΟΙΗΣΗΣ: Ο βαθμός συμμετοχής του αφηγητή στην ιστορία.³

β) Εντοπίστε την ιδιότητα του αφηγητή πρωταγωνιστή, καθώς και την οπτική γωνία από την οποία «βλέπει» τα δρώμενα. (Δείκτης 3Α, Β)

Πρόκειται για έναν βοηθό δικηγόρου, που αναφέρεται στην εφηβική του ηλικία και συγκεκριμένα στο έτος 187... (σηματοδοτεί το τέλος μιας ευτυχισμένης περιόδου της ζωής του και την αρχή μιας περιόδου που του προκαλεί μιζέρια και δυστυχία) , καθώς και στα χρόνια της μόρφωσής του, που ακολούθησαν. Συνεπώς, έχουμε έναν αφηγητή-άνθρωπο που βλέπει τα δρώμενα από την οπτική του ενήλικα, από την οπτική της ώριμης ηλικίας. Η εστίαση είναι εσωτερική και σταθερή (ο αφηγητής συμμετέχει στην ιστορία και ακολουθεί την οπτική γωνία ενός ανθρώπου).⁴

2. Τι παρατηρείτε όσον αφορά τους χρόνους των ρημάτων στην αρχή και το τέλος της 1^{ης} σκηνής, σε σχέση με την αφήγηση; (Δείκτης 1Β, 4Α)

Οι χρόνοι των ρημάτων στην αρχή και το τέλος της 1^{ης} σκηνής δηλώνουν εκτός από την οπτική γωνία, και τον χρόνο της ιστορίας/δράσης-παρελθόν («ήμην», «έμαθα», «εξήλθα»), καθώς επίσης και τον χρόνο της αφήγησης - παρόν («σήμερα εξακολουθώ να εργάζομαι»). Συνεπώς, δεν πρόκειται για ευθύγραμμη αφήγηση αλλά για μια αναδρομή στο παρελθόν – αναχρονία.⁵

Τα ρήματα σε παρελθόν και παρόν, επίσης, δημιουργούν μια αντίθεση και βοηθούν τον αναγνώστη να αντιληφθεί ότι ο ήρωας περνά από μια κατάσταση σε άλλη: «[...] Ο Παπαδιαμάντης δημιουργεί αυτόν τον τύπο του εξομολογούμενου αφηγητή που αποφασίζει να καταγράψει το μετασχηματισμό του από “βοσκού εις τα όρη” σε δικηγόρο με “δίπλωμα προλύτου”, που αντιστοιχεί με το πέρασμά του από την παραδοσιακή ελευθερία στην όλο μέριμνες δουλειά αυτού του κόσμου».⁶

³ ΟΑΠ, ΥΠΠ, (2017). *Γλωσσάριο Λογοτεχνικών Όρων*, σ.33:

http://archeia.moec.gov.cy/sm/281/glossario_logo_oron_anath.pdf

⁴ Παπαλεοντίου, Μ. (Επιμ.). (2014) *Ο Λογοτεχνικός γραμματισμός στην πεζογραφία, στοιχεία θεωρίας της αφήγησης*, σ.4: https://archeia.moec.gov.cy/sm/281/theoria_afigisis_simeioseis2.pdf

⁵ Παπαλεοντίου, Μ. (Επιμ.). (2014) *Ο Λογοτεχνικός γραμματισμός στην πεζογραφία, στοιχεία θεωρίας της αφήγησης*, σ.9: https://archeia.moec.gov.cy/sm/281/theoria_afigisis_simeioseis2.pdf

⁶ Φαρίνου - Μαλαματάρη, Γ. (1987). *Αφηγηματικές τεχνικές στον Παπαδιαμάντη, 1887-1910*, Αθήνα: Κέδρος, σ. 265.

3. Ποιες πληροφορίες μας δίνει ο αφηγητής για τον εαυτό του στην 1^η σκηνή; (Δείκτης 2B). Με ποιους αφηγηματικούς τρόπους και εκφραστικά μέσα το πετυχαίνει; (Δείκτης 3Γ)

Ο αφηγητής δίνει πληροφορίες για τον εαυτό του σε τρεις χρονικές στιγμές:

- **Το θέρος του 187...** ήταν ένα ωραίο, φτωχό, αγράμματο βοσκόπουλο, 18 ετών που ζούσε ευτυχισμένο κάπου στην ύπαιθρο.
- **Στη συνέχεια μορφώθηκε:** α) Τα πρώτα του γράμματα τα έμαθε κοντά στον γηραιό Σισώη. β) Παρακολούθησε μαθήματα σε ιερατική σχολή, γ) Πήγε στη Ριζάρειο σχολή στην Αθήνα και δ) εξήλθε από το Πανεπιστήμιο ως δικηγόρος.
- **Στο παρόν** είναι βοηθός δικηγόρου και νιώθει δυστυχισμένος.

(Προβληματισμός: Τί μεσολάβησε; Τι έγινε εκείνο το καλοκαίρι του 187... που άλλαξε τη ζωή του πρωταγωνιστή;)⁷

Αφηγηματικοί τρόποι: Αφήγηση, Περιγραφή για σκιαγράφηση του προσώπου-αφηγητή, σχόλια («χωρίς να το ηξεύρω ήμην ευτυχής», «Μεγάλην προκοπήν, εννοείται δεν έκαμα», «αγνώ εκ ποίας σκοτεινής αφορμής») για παρουσίαση συναισθημάτων και ευθύς λόγος («Ήμην πτωχόν βοσκόπουλον...») για αυτοπαρουσίαση και έκφραση σκέψεων και συναισθημάτων.

Εκφραστικά μέσα: Οπτικές εικόνες και χρήση επιθέτων («πτωχόν», «ευτυχής», «ωραίος», «στρυφνός, ηλιοκαές», «ευλύγιστον, υψηλόν») για περιγραφή πρωταγωνιστή, μεταφορές («εγεύθην την ευτυχίαν», «σκοτεινής αφορμής») για έκφραση συναισθημάτων, αντιθέσεις παρελθόντος – παρόντος, φυσικής ζωής στην ύπαιθρο – αστικής ζωής, για να δηλωθεί ο μετασχηματισμός του πρωταγωνιστή από τη μια κατάσταση στην άλλη.

4. Το «Όνειρο στο κύμα» δομείται πάνω στην αντίθεση: ευτυχισμένη εφηβεία – μίζερη ωριμότητα. Να παρουσιάσετε την αντίθεση αυτή, λαμβάνοντας υπόψη σας τα επίπεδα του χρόνου και την αντιδιαστολή του τόπου στο διήγημα.

Ευτυχισμένη εφηβεία	Μίζερη ωριμότητα
Χρόνος: Παρελθόν	Χρόνος: Παρόν
Τόπος: Ύπαιθρος – Φύση	Τόπος: Πόλη
Χαρακτηριστικά πρωταγωνιστή: νέος, αγράμματος, βοσκός, φυσική ζωή, ελεύθερος, ευτυχισμένος	Χαρακτηριστικά πρωταγωνιστή: ώριμος, πνευματικά καλλιεργημένος/μορφωμένος, βοηθός δικηγόρου, αστική ζωή, περιορισμένος, δυστυχισμένος, νοσταλγός του παρελθόντος

Η φύση είναι ο χώρος όπου ο πρωταγωνιστής έζησε όταν ήταν έφηβος. Κοντά σ' αυτήν ένωσε ευτυχία και ελευθερία. Στο παρόν ζει στην πόλη. Η απομάκρυνσή του από τη φύση συνεπάγεται δυστυχία, αλλοτρίωση, φθορά.

⁷ Καστρινάκη, Α. (2017). *Ήτον πνοή, ίνδαλμα αφάνταστον όνειρον... Έρως και νάρκισσος, έρως θείος: όψεις του έρωτα στο έργο του Παπαδιαμάντη*. Ηράκλειο: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, σσ.246-247.

5. Στη 2^η σκηνή παρουσιάζεται το δεύτερο κύριο πρόσωπο του έργου, η Μοσχούλα. Να δώσετε τα χαρακτηριστικά της (οικογενειακή κατάσταση, ηλικία, δραστηριότητες, χαρακτήρας, εξωτερική εμφάνιση) και να εντοπίσετε τους τρόπους και τα μέσα που χρησιμοποιεί ο συγγραφέας για να την περιγράψει (Δείκτης 3Γ). Ποια είναι η λειτουργία της συγκεκριμένης περιγραφής;

Σκιαγράφηση Μοσχούλας
Οικογενειακή κατάσταση: ορφανή, ανιψιά του κυρ Μόσχου ο οποίος την είχε υιοθετήσει.
Ηλικία: 16 ετών («ήτον δύο έτη νεότερα εμού»)
Δραστηριότητες: «επήδα από βράχον εις βράχον», «έτρεχεν από κολπίσκον εις κολπίσκον», «έβγαζεν κοχύλια», «εκυνηγούσε καβούρια»
Χαρακτήρας: ζωηρή, ανήσυχη, θερμόαιμη
Εξωτερική εμφάνιση: ωραία, μελαχρινή, ο λαιμός της ήταν λευκότερος από το χρώμα της επιδερμίδας του προσώπου της, ωχρά, ρόδινη και χρυσαυγίζουσα

Αφηγηματικοί τρόποι: Ο συγγραφέας σκιαγραφεί τη Μοσχούλα χρησιμοποιώντας τη διήγηση/αφήγηση, την περιγραφή της Μοσχούλας, τον διάλογο μεταξύ πρωταγωνιστή και Μοσχούλας και τα σχόλια («μου εφάινετο να ομοιάζει», «δεν ηξεύρω πώς»).

Εκφραστικά μέσα: Εικόνες (οπτικές και ηχητικές), χρήση επιθέτων («ωραία», «μελαχροινή», «ωχρά», «χρυσαυγίζουσα», «θερμόαιμος», «ανήσυχος»), συσσωρευση ρημάτων («επήδα», «έτρεχεν», «εκυνηγούσε», «έφεγγε», «υπέφωσκε»), παρομοιώσεις («ως πτηνόν του αιγιαλού»), υπερβολή («απείρωσ λευκότερος») είναι κάποια από τα εκφραστικά μέσα, με τα οποία περιγράφεται η Μοσχούλα.

Η εξιδανικευμένη ομορφιά με την οποία περιγράφεται η Μοσχούλα φανερώνει τον έκδηλο θαυμασμό του βοσκού και την έλξη που νιώθει για το κορίτσι. Υποκρύπτει παράλληλα και το ερωτικό συναίσθημα που έχει γι' αυτήν.⁸

6. Γιατί σύμφωνα με τον πρωταγωνιστή η αγαπημένη του κασίκα έχει το ίδιο όνομα με το κορίτσι (ομωνυμία); Σε ποιο συμπέρασμα καταλήγουμε σχετικά με τα συναισθήματα που τρέφει ο πρωταγωνιστής για το κορίτσι;

Τα κοινά χαρακτηριστικά στην εμφάνιση («μικρόσωμη και λεπτοκαμωμένη») και τον χαρακτήρα («επήδα», «έτρεχε») κοριτσιού-κασίκας οδηγούν το βοσκόπουλο να δώσει στην κασίκα το όνομα της Μοσχούλας. Φαίνεται επίσης η ερωτική συμπάθεια που τρέφει το αγόρι για το κορίτσι.⁹ Η ομωνυμία αυτή, τέλος, θα προοικονομήσει την πρώτη επαφή τους. (Δείκτης 4B)

7. α) Στην 3^η σκηνή η αναδρομική αφήγηση συνεχίζεται με τους ίδιους πρωταγωνιστές σε έναν διαφορετικό χωροχρόνο. Ποιος είναι αυτός;

Χώρος: αιγιαλός, βράχοι, σπηλιά

⁸ Μπενάτση, Α. «Όνειρο στο κύμα»: Μια σημειωτική ανάγνωση». https://lyk-n-moudan-new.chal.sch.gr/Downloads/Yliko/A-MPENATSHS_ONEIRO_STO-KYMA.pdf

⁹ Ο.π.

Χρόνος: Μίαν εσπέραν, Αύγουστος, νύκτα με το φως της σελήνης

β) Ποια εκφραστικά μέσα αξιοποιούνται για την εκτενή περιγραφή του αιγιαλού; Να εξηγήσετε πώς αυτή η περιγραφή λειτουργεί σε σχέση με την εξέλιξη της δράσης. (Δείκτης 4B)

Εκφραστικά Μέσα: Εικόνες οπτικές, χρήση επιθέτων («γλαφυρούς κολπίσκους», «μεγάλη χαρά και μαγεία», «υγράς και αλμυράς και δροσώδους φύσης», «μικρός ανήφορος», «ολισθηρός κρημνός», «του άντρου του κογχυλοστρώτου και νυμφοστολίστου»), σχήματα λόγου (**υπερβολή:** «χίλιους κολπίσκους», **μεταφορές:** «αγκαλίτσες το κύμα», «ελιγμούς και δαιδάλους του νερού», **παρομοιώσεις:** «το κύμα...όμοιον με βρέφος», «δυσάγωγα και άπιστα όσον και τα μικρά παιδιά»), πολυσύνδετο σχήμα («της υγράς και αλμυράς και δροσώδους»)

Η εκτενής περιγραφή του αιγιαλού τοποθετεί τον αναγνώστη στον νέο χώρο δράσης, δημιουργώντας μια ειδυλλιακή ατμόσφαιρα, χωρίς όμως να συμβάλλει στην εξέλιξη της δράσης. Είναι στοιχείο επιβράδυνσης.¹⁰

8. Στην 4^η σκηνή, ο πρωταγωνιστής θαυμάζει τη Μοσχούλα που κολυμπά γυμνή. Με ποια εκφραστικά μέσα ο συγγραφέας μεταφέρει στον αναγνώστη το θέαμα της γυμνής Μοσχούλας; (Δείκτης 3Γ)

Θέμα	Εκφραστικά Μέσα	Τεκμηρίωση
Θέαμα γυμνής Μοσχούλας	Οπτική εικόνα	«αμαυρά, χρυσίζουσαν κόμην», τράχηλον εύγραμμον, λευκάς ωμοπλάτας, «βραχίονας торνευτούς», «όλα μελιχρά και ονειρώδη», «οσφύν ευλύγιστον», «τους κόλπους της, γλαφυρούς, προέχοντας, δεχομένους...» «τορνευτούς βραχίονας», «θείον άρωμα», «όνειρον επιπλέον εις το κύμα», «ναυς των ονείρων» «λευκάς ως γάλα ωμοπλάτας», «ήτο νηρηίς...ως πλέει ναυς μαγική» «τα ισχία της, τας κνήμας της, τους πόδας της», «γλαφυρούς, προέχοντας, δεχομένους»
	Χρήση επιθέτων	
	Μεταφορές	
	Παρομοιώσεις	
Συναισθήματα πρωταγωνιστή	Ασύνδετο σχήμα	«ήτον απόλαυσις, όνειρον, θαύμα» «ήτον πνοή, ίνδαλμα αφάνταστον, όνειρον επιπλέον εις το κύμα», «ήτο νηρηίς, νύμφη, σειρήν» «είχα μείνει χάσκων»
	Χρήση μετοχής	

¹⁰ Πολίτου – Μαρμαρινού, Ε. (2005). «Η ποιητικότητα του παπαδιαμαντικού έργου». Στο Φαρίνου-Μαλαματάρη, Γ. (Επιμ.), *Εισαγωγή στην πεζογραφία του Παπαδιαμάντη: επιλογή κριτικών κειμένων* (σσ.287-305). Ηράκλειο: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης.

9. Ποιο δίλημμα φαίνεται ότι απασχολεί τον πρωταγωνιστή στην 4^η σκηνή και ποια λύση δίνει σ' αυτό;¹¹ (Δείκτης 5Γ)

Ο πρωταγωνιστής φαίνεται ότι προβληματίστηκε κατά πόσο θα έπρεπε να φύγει για να φροντίσει το κοπάδι του, για να προστατεύσει την υπόληψή του, για να αποφύγει το γυμνό θέαμα ή να παραμείνει στον χώρο και να το απολαύσει. Αναφέρει ότι ήταν «εν συνειδήσει αθώς», γεγονός που υποδηλώνει ότι είχε κάποιες ηθικές αναστολές, τις οποίες όμως παραμέρισε. Παραδέχεται ότι η περιέργεια του τον οδήγησε στο να κρυφτεί πίσω από τον θάμνο για να τη δει. Ενδίδει τελικά στον πειρασμό.

10. Ο έφηβος στον δρόμο προς την ενηλικίωση, βιώνει σωματικές, γνωστικές, συναισθηματικές μεταβολές. Πολλές φορές, επίσης, αντιμετωπίζει διάφορους πειρασμούς. Νομίζετε ότι ισχύει κάτι τέτοιο στην περίπτωση του πρωταγωνιστή μας;

Ο πρωταγωνιστής μας, όπως φαίνεται μέσα από το διήγημα, βιώνει έντονες αλλαγές σε συναισθηματικό και γνωστικό επίπεδο. Τον βλέπουμε να ελκύεται από το κορίτσι και να νιώθει τα πρώτα του ερωτικά σκιρτήματα. Παράλληλα, αισθάνεται μεγάλη αγάπη και ευθύνη για την κασίκα του. Του δημιουργούνται επίσης προβληματισμοί και διλήμματα για το πώς να δράσει απέναντι στον πειρασμό - κορίτσι.

11. Η 4^η σκηνή δικαιολογεί τον τίτλο του διηγήματος; Σχολιάστε.

Η κορύφωση του διηγήματος αφορά μια σκηνή ονειρική. Ο λυρισμός στην περιγραφή του κοριτσιού δημιουργεί μια εξωπραγματική, φανταστική εικόνα. Το ίδιο το κορίτσι στα μάτια του αφηγητή-πρωταγωνιστή μοιάζει όνειρο. Η ομορφιά της εξιδανικεύεται και είναι για τον πρωταγωνιστή επιθυμητή. Ο ίδιος εξομολογείται ότι αισθάνεται εκτός πραγματικότητας («δεν εσκεπτόμην πλέον τα επίγεια»). Η επανάληψη της λέξης «όνειρο» (Ήτον απόλαυσις, **όνειρον**, θαύμα/ **ονειρώδη** εις το φέγγος της σελήνης/ **όνειρον** επιπλέον εις το κύμα/ ναυς των **ονείρων**) τεκμηριώνει το παραπάνω.

12. «Τάχα μην «εσχοινιάσθη», μην εμπερδεύθη και περιπλάκη ο τράχηλός της, μην ήτον κίνδυνος να πνιγεί το ταλαίπωρον ζών;» Τι εκφράζει ο αφηγητής – πρωταγωνιστής διατυπώνοντας τα παραπάνω ερωτήματα; Ποια η λειτουργία τους σε σχέση με την εξέλιξη της πλοκής; (Δείκτης 4B)

Με τα ερωτήματα εκφράζονται οι σκέψεις και τα συναισθήματα του πρωταγωνιστή. Η αγωνία, ο φόβος και η ευθύνη που νιώθει για την κασίκα του είναι η έκδηλα. Παράλληλα, δίνεται έμφαση στη λέξη «εσχοινιάσθη» (θα χρησιμοποιηθεί και στην τελευταία σκηνή), για να τονιστεί η αιτία θανάτου του ζώου. Πρόκειται συνεπώς για προοικονομία.

13. Ποιος ο ρόλος/ποια η λειτουργία των ρημάτων και των επιρρηματικών προσδιορισμών στην αφήγηση της σωτηρίας της Μοσχούλας (από τη στιγμή που το βοσκόπουλο την είδε να καταδύεται μέχρι και τη στιγμή που τη βγάζει στη στεριά);

- **Ρήματα:** «την είδα», «ερρίφθην εις την θάλασσαν», «έφθασα εις τον πυθμένα», «ανέδυν και ανήλθον», «έφθασα πλησίον της», «εβυθίσθην», «ήρπασα την κόρην εις τας αγκάλας μου», «ανήλθον», «την ειχα περιβάλει με τον αριστερόν βραχίονα», «την ετίναξα», «την έκαμα να στηριχθεί επί της πλάτης μου», «και έπλευσα...» «έπλευσα προς την ξηράν»

¹¹ Φαρίνου - Μαλαματάρη, Γ. (1987). *Αφηγηματικές τεχνικές στον Παπαδιαμάντη, 1887-1910*, Αθήνα: Κέδρος, σ. 266.

- **Επιρρηματικοί προσδιορισμοί:** «εν ακαρεί», «πάραυτα», «πάραυτα ερρίφθην», «πάραυτα ανέδυν», «εντός ολίγων στιγμών».

Η συσσώρευση ρημάτων και η χρήση επιρρηματικών προσδιορισμών δηλώνουν την άμεση, γρήγορη, αυθόρμητη, χωρίς σκέψη, αποφασιστική ανάληψη δράσης από μέρους του πρωταγωνιστή. Παράλληλα, μεταφέρεται στον αναγνώστη με ζωντάνια και παραστατικότητα η δραματική ένταση της σκηνής.

14. Ποια επίδραση φαίνεται να είχε το «όνειρο στο κύμα» στη συνείδηση και στην κατοπινή ζωή του βοσκόπουλου; Ποια εκφραστικά μέσα αξιοποιούνται από τον συγγραφέα, για να αποδοθεί αυτή η επίδραση;

Η επαφή του αφηγητή – πρωταγωνιστή με το κορίτσι είναι ένα γεγονός που τον επηρεάζει και στη μετέπειτα ζωή του. Ο ίδιος παραδέχεται ότι το θυμάται ακόμη όντας ώριμος άνδρας, τονίζοντας ότι δεν υπήρχε καμιά ερωτική διάθεση. Γι' αυτόν ήταν ένα όνειρο, ένα θαύμα, κάτι πολύ αληθινό και παράλληλα εκτός πραγματικότητας, που δεν έμοιαζε καθόλου με «ιδιοτελείς περιπτώσεις, λυκοφιλίες και κυνέρωτες». Ωστόσο, «το όνειρο στο κύμα» αποτέλεσε για τον ίδιο την αιτία της μεταβολής του από την ευτυχία στη δυστυχία.¹² «Θεωρεί ότι αυτή η ερωτική αίσθηση που ένιωσε ήταν η αιτία που τον έκανε να μη γίνει κληρικός. Αυτό που ένιωσε πιθανόν να ήταν γι' αυτόν μια αμαρτία!».¹³ Συνεπώς, «το όνειρο» λειτούργησε γι' αυτόν ως απόλαυση και ως ενοχή. Αυτό τον απομάκρυνε από τον ιερατικό ή μοναχικό βίο, που θα μπορούσε να τον οδηγήσει στη σωτηρία της ψυχής του.

Εκφραστικά μέσα:

- **Χρήση ρήματος σε Ενεστώτα** - «ενθυμούμαι»: Δηλώνει την καθοριστική επίδρασή του γεγονότος ακόμα και στο παρόν.
- **Χρήση επιθέτων** - «αβρόν, απαλόν σώμα, αγνής κόρης, εκλεκτή, αιθέριος επαφή, φορτίον ευάγκαλον»: Δηλώνουν τα συναισθήματα του αφηγητή- ήρωα.
- **Επανάληψη λέξης «όνειρον»:** Φανερώνει ότι ο αφηγητής αντιλαμβάνεται την επαφή ως κάτι ονειρικό, όμορφο.
- **Αντιθέσεις:** παρόν ≠ παρελθόν, πραγματικότητα ≠ όνειρο, γνήσια συναισθήματα ≠ ιδιοτελείς περιπτώσεις, λυκοφιλίες και κυνέρωτες, βάρος ≠ ανακούφιση και αναψυχή
- **Ασύνδετο σχήμα:** «Ήτον όνειρον, πλάνη, γοητεία»
- **Μεταφορές:** «ήτον όνειρον, πλάνη, γοητεία», «κατόρθωσε να συλλάβει με τας χείρας του προς στιγμήν εν όνειρον»

15. Ποιου την οπτική γωνία παρακολουθούμε στην 7^η σκηνή, του αφηγητή-έφηβου πρωταγωνιστή ή του αφηγητή-ενήλικα πρωταγωνιστή; Πώς τεκμηριώνεται μέσα από το κείμενο;

Παρακολουθούμε την οπτική του αφηγητή-**ενήλικα** πρωταγωνιστή, που με τη χρήση του Ενεστώτα «δεν ηξεύρω τι γίνεται τώρα» επανέρχεται στο **παρόν**. Συνεπώς, ο χρόνος αφήγησης τοποθετείται στο παρόν, ενώ ο χρόνος της ιστορίας παρουσιάζεται με αναχρονία- αναδρομή στο παρελθόν. Άρα, δεν πρόκειται για ευθύγραμμη αφήγηση.¹⁴

¹² Φαρίνου - Μαλαματάρη, Γ. (1987). *Αφηγηματικές τεχνικές στον Παπαδιαμάντη, 1887-1910*, Αθήνα: Κέδρος, σ. 266.

¹³ ΥΠΠ. (2010). *Διηγήματα Αλέξανδρου Παπαδιαμάντη, Βιβλίο Εκπαιδευτικού* (έρευνα-συγγραφή: Αγάθη Ερωτοκρίτου), Λευκωσία, σ.58.

¹⁴ Παπαλεοντίου, Μ. (Επιμ.). (2014) *Ο Λογοτεχνικός γραμματισμός στην πεζογραφία, στοιχεία θεωρίας της αφήγησης*, σ. 9.

16. Ο αφηγητής – πρωταγωνιστής στο τέλος του διηγήματος κάνει απολογισμό και παρουσιάζει την τύχη των βασικών πρωταγωνιστών στο παρόν της αφήγησης. Ποια είναι αυτή;

- **Μοσχούλα-κορίτσι:** Με κάπως ψυχρό ύφος δηλώνεται ότι η Μοσχούλα **δεν πνίγηκε**, επέζησε. Παράλληλα, φαίνεται η αδιαφορία και η υποτίμηση του αφηγητή για τη Μοσχούλα της ώριμης ηλικίας, αφού τη θεωρεί ως μια συνηθισμένη, απλή γυναίκα, που έχει κληρονομήσει τα ελαττώματα της Εύας, παρόλο που ήταν αυτή που του προσέφερε στιγμές συγκίνησης απολαμβάνοντας την ως όνειρο.
- **Μοσχούλα-κατσίκά:** Η κατσίκά του **πνίγηκε**, «εσχοινιάσθη». Το γεγονός τον λύπησε αλλά «μετρίως», αφού θυσίασε την κατσίκά για να απολαύσει το «όνειρο».
- **Πρωταγωνιστής:** Εμαθε γράμματα και παρόλο που πέρασε από δύο ιερατικές σχολές, έγινε δικηγόρος, όχι κληρικός. Κι αυτό γιατί το «όνειρο», τελικά, εκτός από απόλαυση, ήταν γι' αυτόν και ενοχή, που του στέρησε τον μοναχικό βίο μέσω του οποίου θα μπορούσε να σώσει την ψυχή του.

17. Ποιες τρεις σημασίες αποδίδει στη λέξη «σχοινί» ο αφηγητής; Τι θα μπορούσαν να συμβολίζουν;

- α) το σχοινί που πνίγει (όπως το σχοινί της κατσίκας) συμβολίζει τη ζωή του αφηγητή στο παρόν που μοιάζει να είναι αποπνικτική.
- β) το σχοινί που περιορίζει τις κινήσεις (όπως το σχοινί του σκύλου στην παραβολή) συμβολίζει τον πειρασμό που του περιόρισε τις επιλογές του.
- γ) το σχοινί με το οποίο γίνεται το μέτρημα, η οριοθέτηση της γης συμβολίζει τα όρια που έχει η τωρινή ζωή του.

18. Να σχολιάσετε την ευχή με την οποία κλείνει η αφήγηση και να τη συγκρίνετε με το τρόπο με τον οποίο ξεκινά η αφήγηση.

Η αφήγηση κλείνει με την ευχή του αφηγητή να μπορούσε να επιστρέψει στη φυσική ζωή. Αυτό δηλώνει, αφενός, τη νοσταλγία του για το παρελθόν (ζούσε στη φύση, απολαμβάνοντας την ομορφιά, την ελευθερία, την ανεμελιά, την αθωότητα, χωρίς να γνωρίζει πολλά γράμματα) και, αφετέρου, την επιθυμία του για απόδραση από το παρόν του (ζει στην πόλη, είναι πολύ μορφωμένος, κάνει ένα επάγγελμα που δεν τον ικανοποιεί, ο κόσμος του χαρακτηρίζεται από κυνέρωτες και λυκοφιλίες).

Συγκρίνοντας το τέλος με την αρχή, παρατηρεί κανείς ότι η αφήγηση ξεκινά και τελειώνει με τον ίδιο τρόπο, κυκλικά¹⁵ («Ήμην πτωχόν βοσκόπουλον εις τα όρη», «Ω! ας ήμην ακόμη βοσκός εις τα όρη!...»).

Σχηματική αναπαράσταση αφήγησης: Βλέπε Παράρτημα (σ. 17).

¹⁵ ΥΠΠ. (2010). *Διηγήματα Αλέξανδρου Παπαδιαμάντη*, Βιβλίο Εκπαιδευτικού, (έρευνα συγγραφή: Αγάθη Ερωτοκρίτου), Λευκωσία, σ.58

19. Γιατί νομίζετε ότι η αφήγηση βρίσκεται εντός εισαγωγικών; Πώς αυτό το γεγονός σχετίζεται με τη φράση «(Δια την αντιγραφήν) Αλέξανδρος Παπαδιαμάντης»;

Τα εισαγωγικά δηλώνουν ότι όσα βρίσκονται εντός τους είναι τα λόγια ακριβώς που ο αφηγητής μετέφερε στον συγγραφέα Αλέξανδρο Παπαδιαμάντη, που με τη σειρά του λειτουργεί ως διαμεσολαβητής και τα μεταφέρει «διά την αντιγραφήν» στους αναγνώστες. Με την τεχνική της πλαστοπροσωπίας γίνεται διάκριση μεταξύ συγγραφέα και αφηγητή.

(«Δεν αποκλείεται η πιθανότητα να εμπεριέχονται βιογραφικά στοιχεία στο έργο, ωστόσο, εμείς δεν γνωρίζουμε με βεβαιότητα κάτι που μόνο ο ίδιος ο συγγραφέας θα μπορούσε να το ξέρει. Ο ίδιος ο συγγραφέας φροντίζει να αποστασιοποιείται από τους ήρωες του έργου του με διάφορους τρόπους, όπως με τη φράση διά την αντιγραφήν»¹⁶).

III. Κατ' οίκον εργασίες:

1. Σύμφωνα με τη Γ. Φαρίνου – Μαλαματάρη, «Το «Όνειρο στο κύμα» αποτελεί χωρίς αμφιβολία το χαρακτηριστικότερο διήγημα με θέμα την αντιπαράθεση της ευτυχισμένης εφηβείας στη φθορά της ωριμότητας». Να σχολιάσετε την παραπάνω άποψη. Δικαιολογήστε την απάντησή σας.

2. Ο Καβάφης σημειώνει για την ικανότητα του Παπαδιαμάντη να περιγράφει ότι «εις όσα έργα του edιάβασα μου έκανεν εντύπωσιν η περιγραφική του δύναμις.»¹⁷ Να σχολιάσετε το παραπάνω παράθεμα τεκμηριώνοντας την απάντησή σας με στοιχεία από το κείμενο.

3. Αφού μελετήσετε το παρακάτω παράθεμα από τη *Ρητορική* του Αριστοτέλη, να εντοπίσετε τα χαρακτηριστικά των εφήβων και να τα συγκρίνετε αρχικά με τα χαρακτηριστικά του έφηβου πρωταγωνιστή και στη συνέχεια με τα χαρακτηριστικά του σύγχρονου εφήβου. Σε ποια συμπεράσματα καταλήγετε;

«Οι νέοι λοιπόν —για να μιλήσουμε για τα επιμέρους στοιχεία του χαρακτήρα τους— έχουν έντονες επιθυμίες και είναι άξιοι να κάνουν αυτά που επιθυμούν. Από τις επιθυμίες που σχετίζονται με το σώμα κυνηγούν κατά κύριο λόγο την ερωτική, και δεν έχουν τη δύναμη να ελέγξουν τον εαυτό τους εν σχέσει με αυτήν. Αλλάζουν εύκολα επιθυμίες και τις χορταίνουν γρήγορα: οι επιθυμίες τους είναι σφοδρές, ξεθυμαίνουν όμως γρήγορα γιατί η όρεξή τους για κάτι είναι έντονη, διαρκεί όμως λίγο, όπως ακριβώς η δίψα και η πείνα —κάθε λίγο και λιγάκι— των αρρώστων. Παραφέρονται εύκολα, είναι ευέξαπτοι και ρέπουν στο να αφήνονται να παρασυρθούν από το θυμό τους. Δεν έχουν τη δύναμη να αντισταθούν στις παρορμήσεις τους· γιατί η αγάπη τους για την τιμή τους κάνει να μη μπορούν να ανεχθούν την περιφρόνηση, αλλά αγανακτούν όταν πιστεύουν ότι αδικούνται.»

Μτφρ. Δ. Λυπουρλής. 2002.

Αριστοτέλης. Ρητορική Βιβλίο Πρώτο. Εισαγωγή, μετάφραση, σχόλια. Θεσσαλονίκη: Ζήτρος.¹⁸

4. Ποια διλήμματα φαίνεται να απασχολούν τον έφηβο πρωταγωνιστή; Να τα συγκρίνετε με τα διλήμματα που πιθανόν αντιμετωπίζει ένας έφηβος στις μέρες μας. (Δείκτης 5Γ)

¹⁶ Μπαλούση Σ. (2015). «Εικόν' χειροποίητη»: Η ατέρμονη αναζήτηση του έρωτα και της αγάπης στο έργο του Αλέξανδρου Παπαδιαμάντη. (Αδημοσίευτη διδακτορική διατριβή). Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο: Θεσσαλονίκη, σσ.11-12. <https://thesis.ekt.gr/thesisBookReader/id/36824?lang=el#page/12/mode/2up>

¹⁷ ΥΠΠ. (2010). *Διηγήματα Αλέξανδρου Παπαδιαμάντη*, Βιβλίο Εκπαιδευτικού (έρευνα-συγγραφή: Αγάθη Ερωτοκρίτου), Λευκωσία, σ.69.

¹⁸ https://www.greek-language.gr/greekLang/ancient_greek/tools/corpora/anthology/content.html?t=60&m=1

5. Πώς παρουσιάζεται το θέμα του έρωτα στο συγκεκριμένο διήγημα;¹⁹ Να το συγκρίνετε με τον τρόπο που οι νέοι σήμερα γνωρίζουν τον έρωτα. (Δείκτης 5Γ)

Δημιουργικές εργασίες:

1. Δοκιμάστε να αλλάξετε την οπτική γωνία στο διήγημα του Παπαδιαμάντη «Όνειρο στο κύμα», περιγράφοντας το επεισόδιο του παραλίγο πνιγμού της Μοσχούλας και της σωτηρίας της από το βοσκόπουλο, από τη δική της σκοπιά. Προσπαθήστε, αν γίνεται, να διατηρήσετε κάτι από το λεξιλόγιο του Παπαδιαμάντη. Μπορείτε, εναλλακτικά, να υποθέσετε ότι η Μοσχούλα είναι Κύπρια και να αποδώσετε τον λόγο της στην κυπριακή διάλεκτο.
2. Προσπαθήστε να συνθέσετε ποίημα, παραδοσιακό ή νεωτερικό, με θέμα την ιδανική ομορφιά/τον εξιδανικευμένο έρωτα.
3. Στην ιστοσελίδα <http://annagelopoulou.blogspot.com/2012/02/blog-post.html> θα βρείτε μια σειρά από ζωγραφικά έργα που φιλοτέχνησε ο καλλιτέχνης Δημήτρης Μοράρος εμπνευσμένος από το «Όνειρο στο κύμα». Χρησιμοποιήστε ένα απ' αυτά, για να γράψετε μια δική σας μικρή ιστορία.
4. Αξιοποιήστε μίαν από τις περιγραφές που υπάρχουν στο διήγημα και αποδώστε την ζωγραφικά ή ποιητικά.

Ζωγράφος: Δημήτρης Μοράρος

¹⁹ Βλ. <http://www.kee.gr/attachments/file/2504.pdf>

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Ι. Γλωσσάριο²⁰

1. *στρυφνόν* (<στρύφνος, φυτό που ο χυμός του προξενούσε έκφραση αποστροφής· εδώ προκειμένου για ήθος προσώπου): τραχύ, αυστηρό, άρα αργενωπό.
2. *Είτα· έπειτα*.
3. *Ριζάρειον* [Εκκλησιαστική Σχολή]: ιδρυμένη από τους εθνικούς ευεργέτες Μ. και Γ. Ριζάρη — σήμερα στην οδό Βασ. Σοφίας (1844 κ.εξ.).
4. *προλύτου· ασκήσιμου, απλού πτυχιούχου* (*προλυτεία*: αποφοίτηση, απόλυση, πτυχίο λυτείας — παλαιά απόδοση πανεπιστημιακού τίτλου).
5. *φυσικός άνθρωπος· «ζῶν κατά φύσιν»*. Ο Παπαδιαμάντης γενικά δεν συμπαθούσε τον πολιτισμό των αστικών κέντρων που απομάκρυνε τους ανθρώπους από την παράδοση.
6. *Μονής του Ευαγγελισμού· Ι.Μ. Ευαγγελισμού της Θεοτόκου, στη Σκιάθο*.
7. *ύπερθεν* (επίρρ.)· πάνω από, υπεράνω του...
8. *μονογενή· μοναδικό τέκνο, χωρίς αδέρφια, μοναχοπαίδι*.
9. *θερμόαιμος· ζωηρή*.
10. *Άσμα Ασμάτων· διαλογική ερωτικο-ποιμενική αλληγορία της Παλαιάς Διαθήκης, που αποδίδεται στον Σολομώντα*.
11. *υπέφωσκεν· μόλις έφεγγε, ίσα που διακρινόταν, φέγγιζε από κάτω*.
12. *χρώτα· το δέρμα, τη σάρκα, και —κατ' επέκταση— την απόχρωση (χρoιά) της επιδερμίδας*.
13. *ωχρά, ροδίνη, χρυσαυγίζουσα· φαινομενικώς αντιφατικά μεταξύ τους τα δυο πρώτα επίθετα συνδυάζονται με το τρίτο (<χρυσαυγάζω· εκπέμπω χρυσή ανταύγεια, λάμψη σαν της αυγής, την ώρα που ο ουρανός γίνεται χρυσαφής από τον ήλιο που ανατέλλει)*
14. *στέρφαν· από τις κατσίκες, άλλες επιδιώκεται να μην τεκνοποιήσουν, και ονομάζονται στέρφες (στείρες), κι άλλες προορίζονται για το αντίθετο ακριβώς (τα γαλάρια)*.
15. *λεπτοφυή· λεπτή, ντελικάτη ως προς τη σωματική δομή (την φυήν· φύση)*.
16. *επαισθητή· έντονα αισθητή, αμέσως αντιληπτή (αντίθ.: ανεπαίσθητος, -η, -ο)*.
17. *φερωνύμως* (<φέρω-όνομα)· δημ. «με τ' όνομα» — και αντίστοιχη η χρήση του αρχαιοπρεπούς επιθέτου: επιτατικά.
18. *τρωθείς* (<τιτρώσκω): πληγωμένος (από τα βέλη του έρωτα), γοητευμένος.
19. *αιπολικόν* (<αϊπόλος: βοσκός)· ποιμενικό.
20. *τάσι· μεταλλικό δοχείο, συνήθως αβαθές (πιάτο — απ' όπου το υποκορρ. τασάκι)*
21. *πετ(ι)μέζι· σταφιδόμελι — γλυκό παχύρρευστο υγρό που παράγεται από το μούστο μετά απο παρατεταμένο βράσιμο σε σιγανή φωτιά*.
22. *γλαφυρούς· πλαστικούς, κομψούς, γλυπτικούς, καλοφτιαγμένους, χαριτωμένους, με κόλπους και κοιλώματα — πβ. πιο κάτω και τορνευτούς*.

²⁰ Το γλωσσάριο αντλείται από το βιβλίο *Νεοελληνική Λογοτεχνία Γ΄ Ενιαίου Λυκείου – Θεωρητική Κατεύθυνση*, Αθήνα, Ο.Ε.Δ.Β., 2001: http://ebooks.edu.gr/ebooks/v/html/8547/2712/Neoelliniki-Logotechnia-G-Lykeiou-AnthrSp.html-empl/index_2_02.html

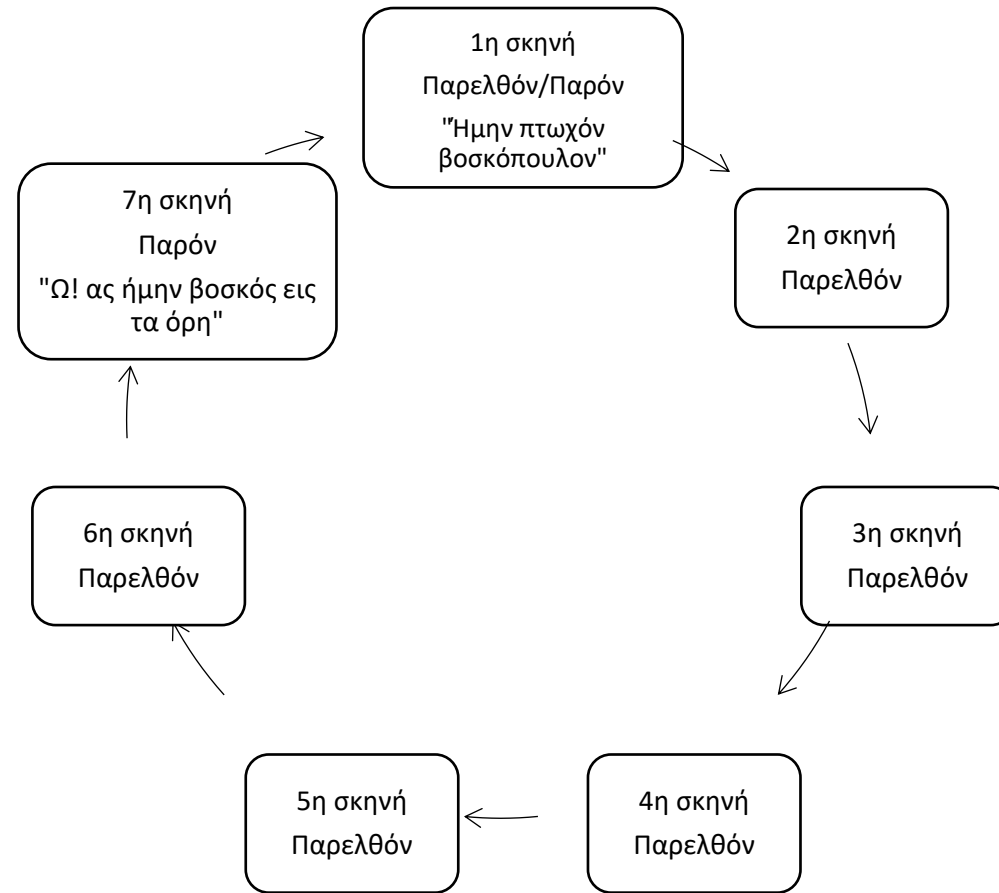
23. *μορμυρίζον* (για τρεχούμενα νερά προπάντων): μουρμουρίζοντας.
24. *ν' «αρμυρίζουν»* (λέγεται κυρίως για ζώα): να πιουν θάλασσα, να πάρουν αλάτι.
25. «*ελιμπίστηκα*» (λατινογενής λ.: σχετικός και ο ψυχαναλυτικός όρος *libido*): ορέχθηκα, λαχτάρησα, επιθύμησα σφοδρά.
26. *περισκελίδα*: παντελόني(α).
27. *άφατον* (α στερ. + *φάσκω/φημί*): ανείπωτη.
28. *ερίφια*: κατσικάκια (*ἔριφος*, *ό/ή*, στην αρχαιότητα).
29. *δυσάγωγα*: που δύσκολα πειθαρχούν, τα χωρίς αγωγή: *άπιστα*: πεισματάρικα.
30. *άθυρμα*: παιχνίδι.
31. *φιλοτιμούνται*: καταγίνονται με πάθος, παραβγαίνουν ευσυνείδητα (με χιουμοριστική διάθεση η όλη παρομοίωση).
32. *ο σατυρίσκος του βουνού*: ο μικρός σάτυρος ποιμένας. Ως σατυρίσκο θα τον αντιμετώπιζε η ηρωίδα, αν τον έβλεπε ξαφνικά μπροστά της. Οι τραγόμορφοι *σάτυροι* (θεοί των δασών), από τους συνοδούς του Διονύσου, λόγω της οχλητικής ερωτοτροπίας τους, έγιναν πολύ νωρίς συνώνυμα των ερωτικά παρενοχλητικών ανθρώπων.
33. *αρτίως* (επίρ. < ἄρτι): μόλις, προ ολίγου.
34. *μελιχρόν*: με το χρώμα του μελιού.
35. *περιαργυρούν*: που έβαφε αργυρό (ασήμωνε) γύρω-γύρω *οθόνη*: σεντόνι.
36. *βόστρυχοι*: μπούκλες.
37. *προσπαιζουσα*: χαριεντιζόμενη, απολαμβάνοντας, παίζοντας.
38. *αίρεσις*: επιλογή.
39. *Άλλως*: Άλλωστε, εξάλλου.
40. *Οργιά*: παραδοσιακή μονάδα μέτρησης, ίση με το μήκος δυο ανοιχτών χεριών από τη μια ως την άλλη άκρη (περίπου 1,775 μ.).
41. *τορνευτούς*: πλαστικούς, καλογραμμένους, γλυπτικούς.
42. *την οσφύν*: τη μέση.
43. *τα ισχία*: τους γοφούς.
44. *τους κόλπους*: τον κόρφο, τα στήθη.
45. *ίνδαλμα*: ομοίωμα (του ιδεώδους), ιδεατή μορφή (όπως στην πλατωνική φιλοσοφία).
46. *τον διακαμόν*: τη σιλουέτα, το περίγραμμα της φευγαλέας μορφής.
47. *κέρας*: προεξοχή, βραχίονας, πλευρό.
48. *En ακαρεί*: ακαριαία, μονομιάς.
49. *παρειάν*: μάγουλο.
50. *πλάνη*: ψευδαίσθηση (με θετική σημασία):
51. *γοητεία*: μαγεία.
52. *τας λυκοφιλίας*: ψεύτικες και ύπουλες σχέσεις που υποδύονται τις φιλικές: *τους κνέρωτας*: αγοραίους έρωτες.
53. *ευάγκαλον*: εύκολα μεταφερόμενο στην αγκαλιά: ευχάριστο στο αγκάλιασμά του.
54. *θυγάτηρ της Εύας*: περίφραση για τη γυναίκα, που αντιμετωπίζεται εδώ ως κληρονόμος των αδυναμιών της πρωτόπλαστης Εύας.
55. *σχοίνισμα* (από την καταμέτρηση εδαφών με σχοινί): μερίδιο, κλήρος: η έκφραση απαντά σε διάφορα χωρία της Παλαιάς Διαθήκης.

II. Παρουσίαση σκηνών

Σκηνές	Το πράγμα που αποτελεί το αντικείμενο της αφήγησης	
	Γεγονότα	Σκέψεις-Συναισθήματα
1η: «Ήμην πτωχόν βοσκόπουλον...ευεργέτην.» → Το φτωχό βοσκόπουλο μορφώνεται και γίνεται βοηθός δικηγόρου (ταυτότητα πρωταγωνιστή).	Ο αφηγητής δίνει πληροφορίες για τον εαυτό του σε τρεις χρονικές στιγμές: 1. Το θέρος του 187... ήταν ένα ωραίο, φτωχό, αγράμματο βοσκόπουλο, 18 ετών που ζούσε ευτυχισμένο κάπου στην ύπαιθρο. 2. Στη συνέχεια μορφώθηκε: α) Τα πρώτα του γράμματα τα έμαθε κοντά στον γηραιό Σισώη, β) Παρακολούθησε μαθήματα σε ιερατική σχολή, γ) Πήγε στη Ριζάρειο σχολή στην Αθήνα και δ) εξήλθε από το Πανεπιστήμιο ως δικηγόρος. 3. Στο παρόν είναι βοηθός δικηγόρου.	Ευτυχία στο παρελθόν, δυστυχία στο παρόν.
2η: «Η τελευταία χρονιά... πετμέζι.» → Ο νεαρός βοσκός γνωρίζει τη Μοσχούλα.	Ο πρωταγωνιστής συναντιέται με τη Μοσχούλα. Η Μοσχούλα, η ανιψιά του κυρ Μόσχου, αποτελεί σημαντικό πρόσωπο στην εξέλιξη της δράσης. Η ομορφιά της γοητεύει τον έφηβο βοσκό-αφηγητή, που ονομάζει την ευνοούμενη κατσίκά του με το όνομα του κοριτσιού. Το όνομα της κατσίκας θα γίνει η αφορμή για να συναντηθούν αφηγητής και κοπέλα. Η πρώτη συνάντηση θα είναι περισσότερο τυπική, ενώ στη δεύτερη θα εκδηλωθεί η μεταξύ τους συμπάθεια.	- Έλξη, θαυμασμός, ερωτικά σκιρτήματα για την κοπέλα. - Ευθύνη, φόβος, ανησυχία, αγάπη για την κατσίκά.
3η: «Μίαν εσπέραν... κι ελούετο...» → Το βοσκόπουλο απολαμβάνει τη θάλασσα και βλέπει τη Μοσχούλα να λούζεται γυμνή.	1. Το βοσκόπουλο βόσκει τα πρόβατά του στο γιαλό. Η θάλασσα τον μαγεύει και επιθυμεί να κολυμπήσει. Φροντίζει το κοπάδι του και ιδιαίτερα την κατσίκά του Μοσχούλα, ώστε να έχουν ασφάλεια, και ρίχνεται στη θάλασσα, η οποία τον απελευθερώνει και του προσφέρει στιγμές μεγάλης απόλαυσης. 2. Η έγνοια του κοπαδιού του θα τον επαναφέρει στην πραγματικότητα, θα διακόψει το μπάνιο του και θα κατευθυνθεί προς τα ζώα του. 3. Κατευθυνόμενος προς το κοπάδι του, ακούει το πλατάγισμα στη θάλασσα. Το μυαλό του πηγαίνει στη Μοσχούλα, την ανιψιά του κυρ Μόσχου. Ωστόσο, γνωρίζει ότι η Μοσχούλα συνηθίζει να κολυμπά τα πρωινά και ότι ο ίδιος αν ήξερε ότι «συνήθιζε να λούζεται και τη νύκτα με το φως της σελήνης», δεν θα πλησίαζε. Αθόρυβα και με κάθε προφύλαξη διαπιστώνει ότι πρόκειται για τη Μοσχούλα.	- «Ελιμπίστηκε» την ακρογιαλιά και «ελαχτάρησε να πέσει να κολυμβήσει», η επαφή του με τη θάλασσα τον έκανε να νιώθει «γλύκαν και μαγείαν ανείπτωτη», γινόταν ένα με το κύμα και μετείχε στην «υγρή, αλμυρή και δροσιστική φύση». - Ερωτικό ενδιαφέρον για την κοπέλα. - Έγνοια για το κοπάδι, μεγάλη αίσθηση ευθύνης.
4η: «Την ανεγνώρισα... τα επίγεια» → Ο βοσκός απολαμβάνει το «όνειρο».	Η έφηβος Μοσχούλα απολαμβάνει το μπάνιο της στη θάλασσα και το βοσκόπουλο την παρακολουθεί. Ζει το «όνειρο»	- Προβληματισμός/δίλημμα - Περιέργεια και επιθυμία να θαυμάσει το γυμνό κορμί της

		- Θαυμασμός για την ομορφιά της (ήταν γι' αυτόν ένα όνειρο, απόλαυση, θαύμα, αισθανόταν ότι βρισκόταν εκτός πραγματικότητας.)
5 ^η : «Και πάλιν ... το ταλαίπωρον ζών;» → Το αναπάντεχο βέλασμα της κατσίκας.	Το απρόβλεπτο βέλασμα της κατσίκας βγάζει το βοσκόπουλο από το «όνειρο» και το επαναφέρει στην πραγματικότητα. Ο βοσκός τρέχει προς την κατσίκα, γιατί θέλει να τη φιμώσει ώστε να μην την ακούσει η κοπέλα και γιατί νιώθει την ευθύνη να φροντίσει το αγαπημένο του ζώο.	- Ταραχή μήπως γίνει αντιληπτός από το κορίτσι - Ευθύνη και ενδιαφέρον για την κατσίκα του.
6 ^η : «Δεν ηξεύρω αν... το ίδιον το όνειρόν του» → Η Μοσχούλα συνειδητοποιεί ότι έχει εκτεθεί, κινδυνεύει και το βοσκόπουλο προσπαθεί να τη διασώσει.	1. Η Μοσχούλα αντιλαμβάνεται την παρουσία του βοσκού. 2. Μια αλιευτική βάρκα κατευθύνεται προς τη Μοσχούλα. 3. Ο βοσκός χωρίς δισταγμό ρίχνεται στη θάλασσα, για να σώσει τη Μοσχούλα.	- Βοσκός: αγωνία για το αν το κορίτσι άκουσε το βέλασμα της κατσίκας, τρόμος, συγκίνηση, απερίγραπτη λύπη όταν συνειδητοποιεί ότι φόβισε το κορίτσι, δίλημμα για το αν έπρεπε να ριχτεί στην θάλασσα και να βοηθήσει το κορίτσι ή να τρέξει και να φύγει, αποφασιστικότητα, αγωνία για τη ζωή της κοπέλας, ανακούφιση που βρίσκεται εν ζωή, απόλαυση («αναψυχή») της επαφής του δικού του σώματος με της Μοσχούλας. - Μοσχούλα: φόβο όταν άκουσε το βέλασμα της κατσίκας και είδε τον βοσκό, τρόμος όταν εμφανίζεται η αλιευτική βάρκα, αγωνία/πανικός που την οδηγεί σε κατάδυση στον βυθό.
7 ^η : «Η Μοσχούλα έζησε ...βοσκός εις τα όρη» → Ο πνιγμός της κατσίκας και η διάσωση της γυμνής Μοσχούλας ως ανάμνηση από το παρελθόν.	Ο αφηγητής-πρωταγωνιστής κάνει απολογισμό και παρουσιάζει την τύχη των βασικών πρωταγωνιστών στο παρόν της αφήγησης.	- Αδιαφορία και ψυχρότητα για τη γυναίκα πλέον Μοσχούλα. - Συμπόνια, λύπη (αλλά μέτρια) για την κατσίκα του. - Νοσταλγία ποιμενικού βίου.

III. Σχηματική αναπαράσταση αφήγησης

Σύνταξη διδακτικής πρότασης: Έλενα Γεωργίου, Φιλολόγος
 Εποπτεία: Δρ Λεωνίδας Γαλάζης, ΕΜΕ Φιλολογικών Μαθημάτων
 Ομάδα Αναλυτικού Προγράμματος Λογοτεχνίας Μ.Ε.
 Μάρτιος 2023